

FRAGMENTA HAERETICA

Bár az alább közölt, az antitrinitárius heterodoxia történetéhez kapcsolódó három forrásszöveg nem elsőrendű kérdéseket érint, ám néhány eddig ismeretlen tényt tár fel, vagy új fényt vet néhány eddig megfelelően ki nem dolgozott problémára. A kiadás előkészítése során számos olyan nehézségbe ütköztem, amelyet nem sikerült megoldanom. Így aztán meg kellett elégednem hipotézisekkel, illetőleg bizonyos kérdéseket nyitva kellett hagynom. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy e nehezen hozzáférhető dokumentumoknak a közlése más kutatókat olyan munkára sarkallhat, amely elvezethet azoknak a kérdéseknek a végleges megválaszolásához, melyeket nekem nem sikerült megoldanom, vagy – s ez lenne az optimális megoldás – szélesebb kotextusba ágyazásukat eredményezheti.

Végül szeretném megköszönni Juliusz Domański professzornak, hogy ellenőrizte a latin szövegeket, amelyeket modernizált helyesírással és központoszással közlök.

Adam Neuser levele Szymon Ronenberghez

Adam Neusernek,¹ a heidelbergi konspiratív antitrinitárius csoportosulás vezetőjének viharos életével már számos tanulmány és forrásközlemény foglalkozott, mégis – s ezt hangsúlyozni kell – mindeddig nem készült el megfelelően alapos monográfiája. Neuser alább közölt levele Szymon Ronenberghez (másolatban maradt fenn a bécsi Haus-Hof- und Staatsarchivban, Staatenabteilung Polen, Kart. 84, f. 114. – a levél kópiáját felfedezője, dr. Gerhard Rill udvariasságának köszönhetem) életrajzának eddig nagyon kevésbé ismert, „lengyel” fejezetéhez kapcsolódik. Idézzük fel tehát, hogy Neuser amsbergi börtönéből való szökése (1571. IV. 15.) után néhány hónapig különböző európai országokban bolyongott, azután – valószínűleg 1572 elején – Lengyelországba érkezett és Smigielben² állapotodott meg. Itt a Bartłomiej Krossius (ő az alábbi levél *Bartholomaeusa*) vezette unitárius gyülekezet tagjai nagyon jóindulatúan fogadták, de hamarosan távozni kényszerült, mivel – mint megállapította – kálvinista ellenfelei, s különösen a könyörtelenül antitrinitarizmusellenes Krzysztof Trecynek mesterkedései elérték a királynál, hogy Lengyelországból

¹V. ö. Neuserről írt cikkem a „Polski Słownik Biograficznyben” t. XXII, Wrocław 1977. 696–698. (uott bibliográfia). V. ö. még Dán R., *Matthias Vehe-Glirius*, Bp.–Leiden 1982. passim.

²Neuser lengyelországi tartózkodásáról v. ö. T. Wotschke, *Die Reformation in Polen*. in *Correspondenzblatt des Vereins für Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens*, Bd. 9, 1905. H. 2, 173–175.; *Christoph Thretius*, in *Altpreussische Monatschrift*, 44, 1907. 188. V. ö. még S. Lubieniecki, *Historia reformationis Polonicae*. Freistadii (Amsterdam) 1685. 199.

való eltávolítását elrendelő parancsot adjon ki. Ebben a helyzetben Neuser úgy döntött, hogy Erdélybe indul. Útközben azonban megállt Krakkóban, ahol Szymon Ronenberg gyógyszerész, az ottani unitárius gyülekezet seniorja vendégszeretően fogadta. Az alább közölt levél, amit Neuser már mohamedán hitre térése (ez 1573 elején történt) után írt, közvetlenül ehhez a lengyelországi tartózkodáshoz kapcsolódik, bár a levelet bizonyára nemcsak udvariassági szempontok diktálták. Neuser igyekszik benne igazolni áttérését és egyúttal lépése apológiájának nyilvánosságra hozatalát ígéri. Ezt az ígérését, úgy tűnik, sohasem teljesítette. Milyen kapcsolatai voltak Neusernek a lengyel és az erdélyi unitárius gyülekezetekkel konstantinápolyi tartózkodása idején, milyen politikai aspektusai voltak élete eme szakaszának, ennek megválaszolása meghaladja az alábbi közlemény szerény kereteit, bár bizonyosan méltó a hosszabb elemzésre.

Adam Neuser ad Simonem (Ronenberg)

Constantinopoli 21 Martii 1573

Gratia Dei sit tecum et cum omnibus tuis. Amen.

Absque dubio, vir humanissime, ad vos rumor perlatus est, me nunc Constantinopoli Muselmanicae religioni esse ascriptum, qui rumor adversariis et hostibus veritatis triumphandi, piis autem offendendi et gemendi causam probabit. Sed Deo volente brevi tempore publico scripto meam fidem ita defendam, ut omnibus piis me satisfacturum sperem. Impios non curo et clamor insanorum trinitariorum me non terret, qui clamitant: „Euge, euge, viderunt oculi nostri.” Iudicia humana non curo, qui enim me iudicat Deus est. Mi Symo, si Deum amas (qui te scio amare) et me hunc amare scito. Si times Deum et me hunc timere intelligas. Hunc Deum, inquam, timeo, qui mundum condidit, qui Mosem cum sua lege, qui Christum cum Evangelio, qui prophetas et apostolos in hunc mundum misit. Huic Deo credo, qui iudicaturus est vivos et mortuos. Haec breviter ad te scribere volui, ut intelligas me tibi et omnibus fratribus ex animo benevelle. Interim ego pro vobis omnibus Deum interpellare non desistam, et vos similiter pro me apud Deum intercedite. Salutabis ex me omnes fratres, praesertim meum hospitem, apud quem diversatus sum. Cave, ne insalutatum derelinquas Dominum V. qui tegulas parat, apud quem et in suburbio simul prandium sumpsimus. Deus vos omnes servet. Rescribe apud hunc meum fratrem, qui litteras tibi offert. Datum Constantinopoli in vigilia Paschae Anno Domini 1573.

Tuus ex animo

Adamus Neuser nunc antem Mustafa begh

Si possibile est, meo nomine saluta omnes fratres Smiegellenses, praesertim D.Bartholomaeum et Ioannem Hauika [?]. Scripisssem ad eos, sed defuit tempus.

Pietate et sapientia praestanti Simoni N. apothecario Cracoviensi patrono et fautori suo.

Antitrinitárius logikai tankönyv

Jan Kiszka – a nagy mágnás és a litván antitrinitarizmus eltökélt támogatója – várbeli nyomdájában jelent meg (1586-ban a litvániai Loskoban) az *Instrumentum doctrinarum Aristotelicum in usum Christianarum scholarum exemplis theologicis illustratum per gratianum Prosperum* című értekezés.³ A művecske, amelyet a XVI. század végén a kimagasló kálvinista teológus, Franciscus Junius külön cífolatra méltónak tartott (*Examen enunciatorum et argumentationum, quas Gratianus Prosper adversus doctrinam salutarem de Deo, baptismo et aliis quibusdam capitibus pro exemplis logicis adduxit in libello suo, cuius haec inscriptio: Instrumentum ...*, Lugduni Batavorum 1596) még a XVII. században is a protestáns teológusok polemizáló érdeklődésének tárgya volt. A munkát később elveszettnek hitték, és csupán Junius említett refutációja alapján ismertük. Szerencsés véletlen, hogy egy példánya megmaradt, ma a Román Tudományos Akadémia kolozsvári könyvtárában található (jelzete: R. 1706).⁴

Előkerülése jelentős, mert az *Instrumentum* az első antitrinitárius, gyülekezeti iskoláknak szánt tankönyv az arisztotelészi logikáról. Bizonyára használták Litvániában az iwoi iskola tanulói, akiknek rektora az ismert vallási polemikus Jan Licinius Namysłowski volt, de patronálta őket az akkor már idős Wawrzyniec Krzyszkowski, a patrisztikai irodalom jeles fordítója, a litvániai antitrinitárius mozgalom egyik veteránja is. (Egyébként mindkettőjüket nagy dicséretekkel halmozza el az alább közölt *Ad scholam Iviensem et omnes alias scholas Christianas praefatio*.)⁵ Ha figyelmen kívül hagyjuk is azt a tényt, hogy a művecske közreadása az antitrinitárius gyülekezetek eszmei evolúciójának jelentős bizonyítéka, hogy dokumentálja azt a fejlődést, amelynek során e gyülekezetek Faustus Socinus hatására egyre inkább elhatárolják magukat az első nemzedék programmos irracionalizmusától, akkor is különös figyelmet érdemelnek azok teológiai exemplumok, amelyeket a könyvhöz csatoltak. Ezeket ugyanis úgy válogatták ki, hogy bizonyítsák: a katolikus és protestáns ortodoxia alapvető dogmái – a trinitas, a Krisztus öröktől való léte, az atya és a fiú egylényegűsége – az arisztotelészi logika tanításai fényében is hamisak és feloldhatatlan ellentmondásokkal terheltek. Innen ered a műben helyet kapó protestáns opponensek haragja.

Nem szándékunk itt részletesen tárgyalni az *Instrumentum* tartalmát, nem sikerült még ugyanis a Gratianus Prosper álnév mögé rejtőzött szerző minden forrását meghatározni. Azt sem tudjuk eldönteni, vajon az előbb említett Jan Licinius Namysłowskit, vagy más szerzőt takar az álnév. Az azonban talán mégsem kétséges, hogy Faustus Socinus tanítványainak és barátainak körébe tartozott, hiszen – úgy tűnik – erre utal maga az álnév is. Socinus ugyanis használta a

³V. ö. F. S. Bock, *Historia antitrinitariorum*. t. I. Regiomonti et Lipsiae 1774. 431.

⁴A példányon megmaradt possessorok neveiből (a fénymásolaton nem mindegyik olvasható, az eredetit kellene megnézni) kiderül, hogy tulajdonosa volt az ismert teológus, Tomas Pisecki, ezután Stanislaw Gejzanowski (1639) és az ifjabb Joachim Stegmann, aki 1666 körül Sziléziából Kolozsvárra emigrált, ahol a szász unitárius gyülekezet lelkipásztora volt. A könyv bizonyára Stegman halála (1678) után került a kolozsvári unitáriusok könyvtárába.

⁵Az iwoi iskoláról v. ö. L. Szcucki, *Jan Licinius Namysłowski*. in *Studia nad arianizmem*, szerk. L. Chmaj, Warszawa 1959. 132–136.

Prosper Dysidaeus és a Gratianus Turpio neveket, azonban sosem rejtőzött – amennyire tudjuk – a Gratianus Prosper név mögé. Még csak azt teszem hozzá, hogy eddig, még be nem fejezett kutatásaim fényében magának Socinusnak a szerzősége egyáltalán nem jöhet számításba.

Ad scholam Iviensem et omnes alias scholas Christianas praefatio

Etsi iam antea vehementer exoptavi aliquem nostrorum hominum, in honestarum litterarum curriculo exquisitissime versatum, tantum gravioribus studiis suis suffurari temporis, ut quae de rectedisse rendi ratione ab Aristotele conscripta sunt, in usum Christianae iuventutis, theologicis, quoad eius fieri posset, illustraret exemplis – ita enim fore mihi persuadebam, ut pueri nostri, non solum cum arte pietatem imbiberent, sed Antichristi quoque figmenta, a primo statim aetatis exordio odisse, aversari ac refellere discerent, verum cum suo quisque studio delectatus, nullam, hac in parte, scholarum Christianarum rationem haberet – ego, cui praeclara iuventutis educatio semper cordi fuit, conatus sum id, quod ab aliis fieri cupiebam, ipse praestare, non quidem eo animo, ut quaecumque hac in re consumerem operam, ea in lucem prodiret, sed ut illorum puerorum studiis consulerem, quibus docendis tunc eram praefectus. Etsi enim omnibus scholis Christianis, quam maxime consultum semper volui, tamen cum hominum invidorum et memorum, in pectore quoque fenestras requirentium, plena omnia esse viderem, interim autem quantum mihi deesset, non ignorarem, nihil minus cogitavi quam edere libellum. Verum cum multi fratrum nostrorum, in quorum manus opusculum venerat, magno consensu non solum comprobarent, sed vehementer etiam a me flagitarent, ut quia in rem non solum iuventutis, sed adultiorum quoque futurum esset maxime, si quam primum praelo committeretur, ego veritus, ne tam vitandi malevolorum obtrecationes quam iuvandi puerorum studia voluntas mihi deesse videretur, feci quod postularunt. In eam enim vadem deducor cogitationem fore, ut, si quis forte veritatis amans et studiosae iuventutis causa aequae ac ego cupiens, quae huic libello deesse aut perperam a nobis collocata videantur, candide tum addat tum convenientiori ordine disponat, fore, inquam, ut multo posthac prodeat limatior et ad usum puerilem accomodator, quamquam quid in hoc libello desiderare possit candidus lector, non dispicio. Quae autem ab illis, qui in multis maximisque rebus a nostris hominibus dissentiant, huic libello fieri possunt convicia, ea nihil moror, simplex enim sincerumque, non autem affectibus impeditum iudicium requiror. Equidem id operam dedi, ut, quantum quidem in me fuit, tradendis huius doctrinae praeceptis Aristotelem potissimum sequerer, quamquam, ut verum fatear, illa tantum tum ex Analyticis, tum ex Topicis Aristotelicis deprompsi, quae exercitationes pueriles aptissima videbantur. Brevitati ita studui, ut nihil tamen eorum, quae ad omnem disputandi rationem requiruntur, praeteriisse videar. Exemplis usus sum theologicis, ubicumque licuit, quod hac ratione praecepta non solum magis quam profanis illustrantur, sed, quod maximum est, pueri quoque tum ipsi ad pietatem et veritatis divinae cognitionem erudiuntur, tum ad adversariorum argumenta labefactanda redduntur paratiores. Cum igitur Christianarum scholarum causa hunc laborem

susceperim, omnino illis dedicandus videtur. Sed proh dolor, paucas admodum in Lithuania, ubi nunc dego, videre licet scholas, ex quibus pietatis, modestiae artiumque honestarum possessionem pueri reportare possint. Malarum autem artium morumque depravatissimorum officinae nusquam non habentur. Quo fit, ut vobis, adolescentes, qui Iviam ad studiorum tractationem vos contulistis, vestrisque parentibus summopere gratuler, quod non eo vos intruserunt, ubi summa morum pestis grassatur, sed ei vos scholae commiserunt, in qua ad iuvenilem vestram aetatem pietate et bonis artibus informandam nihil plane desideratur. Utimini enim praeceptore Ioanne Licinio, viro apprimo docto et de ingenii dexteritate deque scholam recte gubernandi prudentia nemini concedente. Accedit, quod magnum vobis isthic sanctimoniae exemplar habetia propositum, virum optimum inque pietatis studio versatissimum, D. Laurentium Criscovium, quem ego ob singulares, quae in illo elucent, virtutes quantopere amem, sum mihi ipse testis. Vobis igitur potissimum et praeceptori vestro hunc libellum dedico, non quod meis praeceptis magnopere indigeatis, quandoquidem ea est Licinii nostri sollertia, ut quo pacto in liberalissimis disciplinis exercendi sitis, etiam me tacente optime norit, sed ut meum erga vos praeceptoremque vestrum declararem amorem. Quamobrem peto a vobis, ut quo animo est a me profectus, eo accipiatis. Deus autem et pater Domino nostri Iesu Christi studia vestra gubernet ac dirigat ad gloriam suam, vestram salutem et ecclesiae purioris propagationem. Valet felicit.

Dat. Losci 5 Maii anno salutis 1586.

V.addictissimus
Gratianus Prosper

Bevezetés Faustus Socinus De Sacrae Scripturae auctoritate című művének első kiadásához

Faustus Socinus híres értekezése, a *De Sacrae Scripturae auctoritate*, amint azt Ludwik Chmaj meggyőzően bizonyította, Dudith András ösztönzésére keletkezett.⁶ Az 1582 elején bizonyára befejezett értekezés először álnév alatt és hamis kiadói címmel jelent meg: *De Sacrae Scripturae auctoritate. Opusculus temporibus his nostris utilissimum ... Per P. Dominicum Lopez Societatis Iesu*, Hispali apud Lazarum Ferrerium 1588. Ennek a kiadásnak példányai a madridi Nemzeti Könyvtárban (ez alapján közöljük újra a műhöz írt előszót) és Oxfordban, a Corpus Christi Collegében található meg.⁷

Valentinus Smalciushoz szóló, 1597. május 20-i keltezésű levelében Socinus így

⁶Faustus Socinus, *Listy*, opr. L. Chmaj, t. 1. Warszawa, 523. (Chmaj álláspontjával szemben mégis úgy vélem, hogy a *De Sacrae Scripturae auctoritate*t nem 1580-ban, hanem bizonyára 1582 elején fejezte be – v. ö. Socinus levele Dudithhoz 1582-ben, *uo.*, 156–157.) V. ö. még Z. Ogonowski, *Socynianizm a Oswiecenie*. Warszawa, 1966. 33–57. et passim.

⁷A. Kawecka-Gryczowa, *Les imprimeurs des antitrinitaires polonais Rodecki et Sternacki*. Geneve 1974. 304. (Véleményem szerint a szerző feltételezése, hogy a *De S. Scripturae auctoritate* ténylegesen Amsterdamban jelent meg, nem túl erős érveken alapul.)

írt a *De auctoritate* keletkezésének körülményeiről: *Mei libelli de auctoritate sacrae scripturae translatio latina mea ipsius est, sed (ut aiunt) propter nimiam typographi festinationem, unde etiam factum est, ut unus aut alter locus emendatione indigeat. Sunt etiam typographica errata complura. Ceterum praefatio illa, non solum, ut omnes animadvertere possunt, mea non est, nec esse potest, sed me plane inscio illi apposita.*⁸

Érthető tehát, hogy a mű második kiadásából, amely 1611-ben Rakówban jelent meg, hiányzik ez az előszó. A névtelen szerkesztő (akiben Valentinus Smalcusra, Socinus hagyatékának hű letéteményesére ismerhetünk) tömören, de pontosan magyarázta meg az előszó elhagyásának okait: *Talis enim praefatio libello huic praefixa erat, quae contrarium plane eius, quod in eo disputatur, continebat. Affermabat enim praefatio dari naturalem Dei cognitionem, libellus prorsus negat.*⁹

Felmerül a kérdés, milyen okok készítették eme előszó névtelen szerzőjét arra, hogy a mű egyik jelentős, bár részletesen még ki nem fejtett tézisével nyíltan ellentétes nézetet fogalmazzon meg. Socinus fent idézett leveléből határozottan kiderül, hogy az editio princeps az ő egyetértésével és jóváhagyásával – tegyük hozzá – eszmeileg hozzá közel álló közegben született. Azt gondolhatnánk tehát, hogy ez a nagyonis ügyes és a szerző teológiai kérdésekben való jártasságáról tanúskodó, ám ugyanakkor és egyúttal, általános tendenciája tekintetében *ortodox* előszó afféle *füstfüggöny* akart lenni, amely mintegy álcázta a mű szerzőjének tényleges nézeteit. Ám valószínűbbnek tűnik, hogy névtelen előszó szerzője nem értett egyet Socinusszal a természeti vallást (*religio naturalis*) illetően és bár elfogadta a mű általános intencióját, határozottan hangsúlyozni akarta különvéleményét.¹⁰

Az előszó szerzőjének személye kérdéses, továbbra is megoldásra vár, éppúgy mint a *De auctoritate* kinyomtatásának helye. Lenne a megoldásnak bizonyos lehetősége a socinianizmus XVI. századi európai elterjedése szövevényes, girbe-gurba és rendszerint többé-kevésbé konspirációs útjainak, valamint eszmei kapcsolatainak megismerésében.

Lectori Christianae pietatis studioso s.p.

Ea est sempiterni Numinis erga humanum genus philanthropia, ut nos omnes salvos fieri velit et ad veritatis tramitem multifariam atque multipliciter nos alloquens adhortetur. Ex hoc divinae benignitatis fonte diversae rationes cognoscendi Deum aetatumque omnium, naturalis et scriptae legis, atque evangelicae philosophiae oriuntur. Hae enim sunt scholae tres, diversis temporis apertae, quas, divino spiritu ducente ac docente, possumus identidem frequentare.

⁸F. Socinus, *Ad amicos epistolae*. Racoviae 1618. 517.

⁹F. Socinus, *De Sacrae Scripturae auctoritate libellus*. Rakoviae 1611. f. A2r.v.

¹⁰1582-ben Dudithhoz írt levelében (v. ö. 1. jegyzet) Socinus megemlítette, hogy értekezést Francesco Bettinhez való elküldés céljától írta át. Nagyon valószínűnek tűnik, hogy Socinusnak ez a Bázisban lakó nagyon közeli barátja, aki egyúttal a svájci antitrinitárius heterodoxia egyik fő animátora és patrónusa volt, vállalhatta a *De auctoritate* kiadásának munkáját. Mivel ő is tollforgató volt, írhatott természetesen ő is bevezetőt Socinus művéhez. Bettinről v. ö. A. Rotondó, *Studi e ricerche di storia ereticale italiana del Cinquecento*. Torino, 1974. 315–319. et passim.

Namque superior et inferior caelorum regio schola est, qua homines vel ipso tantum spectaculo illius discordiae concordiae rerum atque effectuum ab ipsa editorum sapientiam Dei virtutemque sempiternam docentur. Praelectiones autem huius scholae numquam intermittuntur, immo assiduae sunt, nam dies suam partem docet, nox rursus etiam suam, neque opus est longo itinere, ut perveniatur ad scholam hanc, namque ipsa omnes homines ubique continet. Neque varias linguas discere opus est, in quibus haec sapientia contineatur, namque caelorum sermo cunctis est notus et vox etiam sine sono ullo auditur. Ipsi praeceptores – caelum, dies, nox, aether et ceteri – suas sententias proferunt in omnes hominum regiones, hoc est suis motibus et efficientiis omnes (qui instrui velint) instruunt. Porro inter hos praecones et praelectores unus maxime conspicuus est sol, qui lumine efficientisque suis omnia lustrat et pervadit, idque celerrime. Quodsi quispiam caecus sit, qui solem sibi visum neget, at non negare potest eiusdem caloris sensum, qui ad infimas usque terrae partes et maris penetrat.

De hac visibili schola, atque rerum creatarum libro ad hunc modum olim cecinit Regius vates: Caeli enarratn – inquit – Dei gloriam, et opus eius manuum ostendit aether. Cuius rei cognitionem parit dierum noctiumque vicissitudo, quasi fundens orationem, idque ita, ut nullus sermo, nulla lingua sit, ubi non audiatur eorum vox, quorum regula ad omnes terras, quorum oratio ad ultimum pertingat orbem. In illis quidem tabernaculum posuit solis, qui quasi sponsus prodit ex suo lecto geniali, exsultans ut athleta ad decurrendum curriculum. Atque ab ultimis caeli carceribus profectus, ad alterum pergit extremum, nec quicquam est, quod eius lateat ardorem.

Verum enim vero, quamquam magna, clara et manifesta sit doctrin quae ex hac naturae contemplatione Deum cognoscere, adeo ut, teste apostolo, quod Dei cognosci potest, id apud omnes manifestum sit, utpote cum Deus eis patefaceret (et enim quae eius sunt inaspectabilia, cuiusmodi est eius sempiterna potentia atque divinitas, ea ex mundi opificio, dum considerantur per opera, perspiciuntur, adeo ut quotquot rationis sunt participes, inexcusabiles reddantur) nihilominus altera schola scriptae legis ab ipso Deo aperta atque publicata est, in qua singulari Numinis beneficio longe melius ac plenius animos hominum non modo erudit, verum etiam docet, instruit illustrat et afficit, namque haec schola non tantum naturales, sed supernaturales etiam et morales disciplinas continet. Scripturae enim sanctae si recte cognoscantur atque intelligantur, Domini timorem in hominum animis efficiunt, qui initium sapientiae, disciplina sapientiae et corona sapientiae est. Continet hoc sacrum verbum aequitatis ac iuris fundamenta omnia et complectitur omnia, quae scitu utilia sunt, elegantissima oratione pertractata.

De hac secunda schola rursus cecinit divinus vates. Iehovae – inquit – lex integra animum recreat, Iehovae fidum oraculum ex infante reddit sabientem, Iehovae mandata recta mentem exhilarant, Iehovae pura disciplina illustrat oculos, Iehovae castus metus perpetuo manet, Iehovae sententiae verae simul et aequae sunt, favorum dulciores nectare. Quid quod integer psalmus centesimus decimus nonus ordine alphabetico conscriptas laudes indicibiles secundae huius scholae divinarum scripturarum congerit, ut nos ad earum studium trahat?

Certe vel unicum apostolis testimonium satis superque esset ad alliciendos

hominum animos, ad magnificentissime sentiendum de sanrarum scripturarum excellentia, ita ut ad earum assiduam lectione iugemque meditationem incitaremur. Sic enim suum Timotheum alloquitur Paulus. Tu vero – inquit – in eis persevera, quae didicisti et per quae fidens factus es, cum scias, a quo didiceris et a puero sacras litteras noveris, quae te possunt erudire ad salutem per fidem Iesu Christo habendam. Omne scriptum divinitus inspiratum est, et utile ad doctrinam, ad reprehensionem, ad correctionem, ad iustitiae disciplinam, ut compositus sit ivinus homo ad omne recte factum comparatus. Equidem si nostri saeculi homines praestantissimas has divinorum librorum utilitates animo attento perpenderent, relictis humanorum scriptorum lacunis ipsos caelestis veritatis fontes adirent suamque sitim aquis limpidissimis sedarent. Verum pro dolor! ea est nostri saeculi morum corruptela atque victoriae, potius quam veritatis studium, ut plures sint, qui rixando, altercando, disputando tempus terere malint quam pie atque modeste theologiam religiosam rixis posthabitis profiteri. Quid quod nos desunt athei, qui suis cavillis atque calumniis (uti olim fecit Iulianus imperator apostata dictus) sacrorum librorum auctoritatem elevare conantur, genus certe hominum non tam commiseratione, si malitia, non inscitia peccant, quam insectatione dignum? Verum quia, tantisper, dum spirant, bene di illis sperare non desinimus, tractatum hunc de sacrarum litterarum auctoritate tamquam praesens pestifero morbo, quo laborant, remedium praebere volumus. Faxit Deus, ut eos fructus ex huius scripti lectione percipiant, quos opusculi auctor, Christiano zelo excitus, discipit.

Ceterum, ut de ultimo propositae partitionis membro seu tertia schola liquid breviter dicamus, cum lex litteris exarata peccatum et concupiscentiam peccati evellere non possit neque littera sine spiritu salutem afferre queat, reliquum est evangelium atque divin spiritus schola, in qua credentibus et oboedientibus spiritus Christi donatur. In quem Christum aeternum Dei verbum prophetae omnes intendebant, cuius spiritus mundum arguit de peccato, de iustitia atque iudicio. De peccato quidem, quia in Christum non credunt, de iustitia vero, quia in caelis iam regnantem superstitioso cultu eum demereri mundus vult, de iudicio denique, quia plus satha nicae tyrannidi quam Christi victoriae tribuere videtur. Cuius tamen spiritus virtute et efficientia superantur etiam occulta et latentia veteris hominis vitia atque purgantur.

Ut tandem concludam, cum satis superque compertum sit, ethnicos in prima schola rerum creatarum et Israelitas in secunda sacrarum litterarum absque divini spiritus unctione parum aut nihil profecisse, quin potius coram divino tribunali sese inexcusabiles reddidisse, invocandus est clementissimus Iehova, ut per aeternum verbum suum Christum se nobis patefaciat perque suum Sanctum Spiritum se communicare nostrasque mentes suum domicilium efficere dignetur, ut eo pacto rerum creatarum spectaculum nobis sit tamquam divinae potentiae atque providentiae speculum et sacrarum scripturarum volumina tamquam divinae erga humanum genus benevolentiae testimonia atque oracula veneremur, et osculemur.

Vale, pie lector.